

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

**VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNIT**

Gajdošová Iveta, Mgr.

Regionálna výchova na 1. stupni ZŠ

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11, 850 01
Bratislava

Autor UZ: Gajdošová Iveta Mgr.

Kontakt na autora UZ: iveta.gajdosova@gmail.com

Názov: Regionálna výchova na 1. stupni ZŠ

Rok vytvorenia: 2014

Oponentský posudok vypracoval: RNDr. Stanislav Čop

ISBN 978-80-8052-804-1

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

1. História obce – opakovanie

1.1. O živote našich predkov

Naši starí a prastarí rodičia cez deň tvrdo pracovali, aby užívali svoje deti. Robili v sklárňach, v poľnohospodárstve, zaoberali sa včelárstvom. Večer im ostalo trochu voľného času. Keďže nemali televízor alebo rádio, schádzali sa po večeroch a vymieňali si skúsenosti. Niekedy organizovali rôzne besedy, prednášky, v dedinách a mestách osvetoví pracovníci robili nástenky a pútače, na ktorých si niečo prečítali, dozvedeli sa niečo nové. Nebolo to inak ani u nás.

Úlohy:

- Popýtaj sa svojich starých rodičov, ako oni trávili voľné večere.
- Zisti, kto mal v dedine televízor.
- Na vrchu Strieborná je vysielateľ, na čo slúži?
- Zisti, kto bol František Kreutz? Skadiaľ pochádzal?
- Zisti meno slávnej spisovateľky z okolia Lučenca. Čo napísala? Môžeš pracovať na hodinách informatickej výchovy alebo počítačom krúžku.
- Skús vyriešiť aspoň 2 slovné úlohy.
 1. V roku 1980 bolo až 20 prednášok a besied. Koľko výstav si mohli tvoji starí rodičia prezrieť, keď všetkých akcií spolu bolo 46?
 2. Ľuďom sa besedy zapáčili. V roku 1981 bolo 10 prednášok a dvakrát toľko besied. Koľko besied bolo v roku 1981?
 3. V našej dedine bolo kedysi kino. To slúžilo na premietanie filmov, výstavy, besedy. Naše kino malo 7 radov po 15 stoličiek. Koľko ľudí si mohlo sadnúť?
 4. Deti zo školy a škôlky pravidelne chodili do kina. 40 detí prišlo zo školy, 27 zo škôlky a nechýbali ani 3 učiteľky. Koľko ich tam bolo všetkých? Koľko miest zostalo voľných?
 5. V roku 1961 sa v kine premietalo 204-krát. Koľko filmov mesačne sa premietlo? porovnajte so skutočnosťou.
 6. Koľkokrát si bol v kine ty? A koľkokrát tu v Cinobani? Vymysli slovnú úlohu pre spolužiakov.

1.2. Pamätihodnosti obce

O stavbách susednej dediny Málinec vieme:

- evanjelický kostol bol dostavaný v roku 1795

- nový zvon na zvoničke je od roku 1659

- spoločenský dom dostavali v roku 1987

- nová budova školy je od roku 1967

- telocvična pri škole stojí roku 1990

- vodnú nádrž dostavali v roku 1994

- ✓ Zisti spolu so spolužiakmi niečo stavbách v našej Cinobani. Urob projekt o týchto stavbách.
- ✓ Zoraď jednotlivé stavby od najstaršej po najmladšiu. Vypočítaj, koľko rokov už majú.
- ✓ O koľko je zvon na zvoničke starší ako kostol?
- ✓ Koľko rokov nemohli deti na Málinec cvičiť v telocvični?
- ✓ Ako to bolo v Cinobani? Mali deti hneď telocvičňu?
- ✓ Koľko škôl bolo v našej dedine?
- ✓ Do ktorej školy chodili tvoji rodičia, starí rodičia?
- ✓ Chodíš do kostola? Do ktorého?

Obec Málinec leží v údolnej nive rieky Ipeľ, v krásnej prírode Slovenského Rudohoria. Najvyššie kopce okolo Málinca sú Bykovo 1 113m, Brložno 750 m, Diel 700 m, Malíkovo a Táňovo 900 m.

- Zisti názvy kopcov a ich nadmorské výšky v okolí Cinobane. Pomôže vám ujo horár..... Skús s ním zorganizovať besedu, aby vám porozprával príbehy zo svojej praxe. Určite vám pomôže pani učiteľka.

- Prečítaj ktorýkoľvek príbeh z knihy R. Morica z poľovníckej kapsy na hodinách čítania. Knihu si zožeh z školskej knižnice.

- Zisti najvyšší kopec Slovenského rudohoria.

- Urob projekt- nakresli výhľad na kopce z okna doma.

- Vyrieš jednu úlohu:

1. Zorad' kopce od najmenšieho po najväčšie a naopak.

2. Zisti o koľko je ktorý kopec vyšší od ostatných.

1.3. Pol'nohospodárstvo

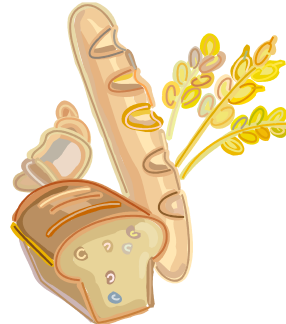
Rovnejšie časti okolo dediny využívali poľnohospodári na pestovanie obilnín (pšenica, jačmeň) a olejnin (repka olejná a slnečnica). Pšenica sa siala na jar- jarina, časť na jeseň ozimina. Zrná vážime v metrických centoch q, 1 metrický cent je 100 kilogramov. Keď je dobrý rok na jednom hektári sa urodí až 40 metrických centov pšenice.

Pšeničné zrnko vám rozpovie svoj príbeh:

Aby mali hospodári dobrú úrodu z každého zrnka, musia najprv pripraviť pôdu- zorať a pobraňiť. Potom ma zasiali a valcovali. Aby som zišlo, muselo aspoň trochu popršať. Potom som sa zväčšilo, napuchlo a vyhnalo som kličný list. O niekoľko týždňov bola zo mňa krásna rastlina. Dážď ma polieval, družstevníci prihnojili pôdu, postriekali proti škodcom. Cez slnečné dni môj klas rástol a zrel. Potom sa zjavil kombajn, celé pole zožal a pomlátil. Ja a niektorí moji kamaráti sme zostali hospodárovi, väčšina cestovala do mlynov. Aj tu v Cinobani ste mali mlyn.

Som veľmi užitočné- mám v sebe škrob, bielkoviny, cukry, tuky, vitamíny a iné látky (buničinu, popoloviny, fosfotény, fermenty a iné látky).

- ✓ Nakresli, čo sa môže stať so zrnkom ďalej.
- ✓ Vymysli príbeh o zatúlanom pšeničnom zrnku.
- ✓ Vymysli básničku.
- ✓ Zisti, aký je rozdiel medzi pšenicou a jačmeňom.
- ✓ Vyrieš niektorú slovnú úlohu:
 - Na jednom klase je približne 60 zrn. Koľko zrn bude na 100, 1 000, 1 500 klasoch?
 - Koľko pšenice sa urodí na 2,5,10,20,100 ha pôdy?
- ✓ Si podnikateľ a kúpil si si pôdu 20 ha za 5 000 eur, 20 q zrna, 1 q za 15 €, náklady na obhospodárenie sú 1 000€ ročne na 20 ha zasiatkej pôdy. Aké náklady budeš mať prvý rok? Koľko € zarobíš prvý rok? O koľko rokov sa ti vrátia náklady?

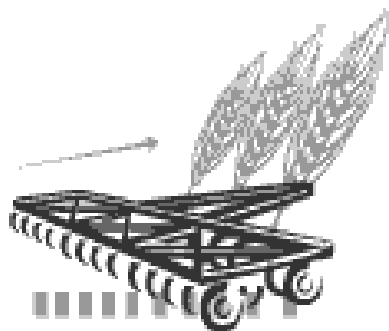

Olejniny- repka olejná, slnečnica

Repka olejná a slnečnica sú jednoroké oľniny. Sú to veľmi dobré predplodiny pre ozimné obilniny, pretože včas zanechávajú pole v dobrom stave.

Už cisárska vláda Márie Terézie a Jozefa II. pochopila veľký hospodársky význam pestovania olejnín, zvlášť repky olejnej. Repkový olej má vysokú kalorickú hodnotu. Tuhy a oleje sú zhromaždené vo všetkých častiach rastlinného pletiva. Repkové semeno obsahuje olej a bielkoviny až do polovice váhy semien. Životný cyklus ozimnej repky začína v jeseni, po zasiatí dochádza k vývoju, rastu a zhromažďovaniu živín v koreni, zrnká vyklíčia. rastlina má na začiatku zimy 8 až 10 lístkov. Na jar narastie, vykvitne žltým kvetom s typickou prenikavou vôňou, vytvorí sa plody a semená. Norma výsevu na 1 hektár je 6 kg semien, to je 1 200 000 klíčnych semien. priemerný výnos na 1 ha je 2 550 kg.

- ✓ Podčiarkni podstatné mená v tomto texte.
- ✓ Podčiarni aj prídavné mená a slovesá.
- ✓ Zahraj pantomímu semienka.
- ✓ Zisti z textu aj internetu, na čo sa používajú semená repky olejnej aj slnečnice.
- ✓ Vypočítaj: - Z jedného hektára môžu poľnohospodári získať 1 080 kg tuku. Koľko tuku získajú z 10, 20, 25, 100 hektárov?
- 1 kg repky stojí 5 €. o koľko viac/ menej zarobia, ak vysejú 1 hektár pšenice a 1 hektár repky? Náklady na obrobienie pôdy a zber počítajte rovnaké.

Slnečnica

Pravlasťou slnečnice je Amerika, presnejšie Mexiko a Peru. Prvé záznamy o pestovaní slnečnice sú už z 15. storočia. U nás sa vo väčšom meradle začala pestovať až po prevej svetovej vojne. Pestovanie sa rozšírilo do južných a východných častí Slovenska. Celá rastlina poskytuje mnohostranný úžitok.

V niektorých krajinách sa používa na jedenie ako zelenina, okvetné lístky vo farmaceutickom-liečiteľskom priemysle. Najdôležitejší je ale slnečnicový olej. Slnečnica je náročná, vyžaduje dobré pôdy, dobre hnojené a teplo.

- ✓ Nájdiť na mape v triede, kde je Amerika, Mexiko, Peru.
- ✓ Spýtajte sa doma pod akou značkou sa predáva v našich obchodoch slnečnicový olej.
- ✓ Zistite, ktorá rastlina sa tiež dostala ku nám z Ameriky. Je z nej chutné vybrané slovo po p, aj pečené a varené sú výborné.
- ✓ Podčiarkni slová, ktorým nerozumieš.
- ✓ A zasa matematika: tentoraz vám dám len údaje:

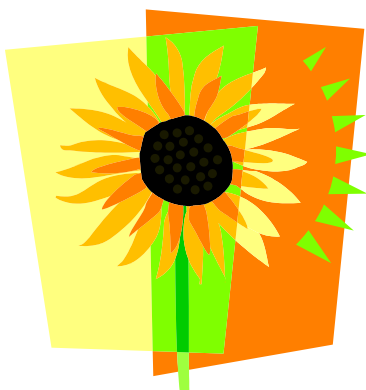
- Pri strojovom siatí je treba 65 tisíc semien na 1 hektár.

- 1 000 semien váži 70 gramov.

- pri siatí do riadku stačí na 1 meter 11 semien, to je 10 – 13 kg na 1 hektár.

- výnos môže byť až 24 metrických centov na 1 hektár, ak sú úle včiel do vzdialenosti 100 metrov. Včely sú najlepšie opel'ovače slnečnice.

- Ak sú úle do vzdialenosti 400 – 500 metrov, výnos je 21 metrických centov na hektár.

1.4. Sklárne a remeslo našich predkov

V našej dedine a blízkom okolí bolo niekedy až 5 sklární. 1 u nás v Cinobani, 1 v Málinci a 3 v okolí Málinca. V okolí Málinca vyrábali tabuľové sklo a v Málinci a v Cinobani sklo úžitkové. Teraz už nefunguje žiadna skláraň.

Sklárske výrobky sa vyrábajú z utavenej skloviny. Jemne mleté sklárske suroviny v presnom pomere sa dôkladne premiešajú na sklársky kmeň. Kmeň sa taví v panvových alebo vaňových peciach pri teplote 1 450 stupňov Celzia. U nás bola pec vaňová. Vaňová pec sa používala na tavenie skloviny pre hromadnú výrobu. Sú dlhé 25 metrov, sklovina sa taví priamo na celej vnútornej ploche. Pracovalo sa takmer nepretržite tak, že na jednej strane sa nakladá sklársky kmeň vždy v krátkych časových intervaloch. Po roztavení steká sklovina k druhému koncu vane, kde sú pracovné otvory.

Sklovina sa ďalej tvaruje ručne sklárskymi píšťalami alebo strojovo- mechanickými píšťalami, liso- fúkacími strojmi. Ručne sa vyrábajú nielen umelecké predmety ale aj bežné druhy kalíškoviny a náročné technické sklo.

Každý výrobok odchádza do chladiacej, temperovacej pece a ďalej sa zušľachtuje- opukávaním- opukaný okraj je ostrý musí sa zaobliť- pri nápojovom skle. Ďalej sa môže sklo brúsiť v brusičských dielňach, ktoré nie sú veľké, maľovať alebo upravovať leptaním.

- ✓ Urobte si v triede výstavku druhov skla.
- ✓ Zorganizujte exkurziu do priestorov bývalých sklární, ak nám to dovoľia.
- ✓ Predstavte si, že ste maliari alebo brusiči skla. Nakreslite a navrhnete výzdobu pohárov.
- ✓ Čo všetko sa vyrába zo skla, napíš?
- ✓ Do akých zberných nádob, akej farby sa zbiera pri separovaní sklo? Čo všetko môže ísť do zbernej nádoby na sklo?
- ✓ Vypočítajte:
 - Lisy na výrobu sklenených výrobkov sú 4. Na dvoch robia po 2 ľudia, na ďalších dvoch po troja za smenu. Prevádzka je štvorsmenná. Koľko ľudí robí na lisoch denne?
 - Na ručnej výrobe je 5 dielní, 3 na kalíšky a 2 na vázy. V dielňach na kalíšky pracuje 12 ľudí. Koľko ľudí pracuje v dielňach na vázy, ak všetkých zamestnancov je 20?

1.5. Včelárstvo- niečo z histórie

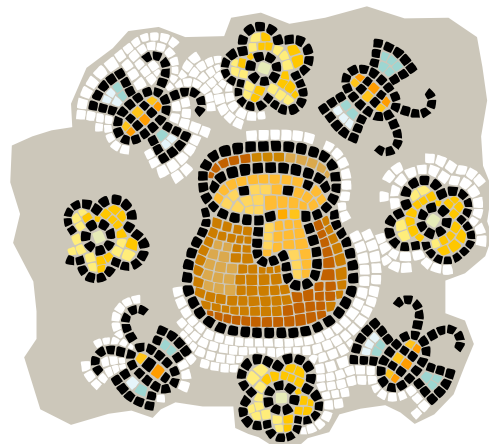
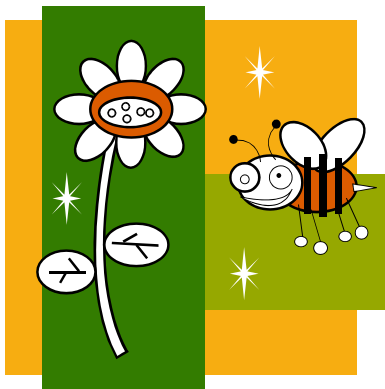
Prvé poznatky o včelách pochádzajú zo siedmeho tisícročia pred naším letopočtom. Za kolísku včelárstva sa považuje Malá Ázia. Už tam patrila včela medzi hospodárske zvieratá. U nás sa nachádzajú prvé zmienky od vlády hunského vodcu Attilu (455 – 453). Najprv prevládalo zemné včelárstvo (v dierach v zemi alebo rôznych skalných dutinách) a lesné - v kmeňoch stromov. Prvotné úle boli v dutých stromoch, v klátoch. Neskôr si včelári vyrábali rôzne koše zo slamy, prútia alebo trstia, potom z dosák do tvaru debničky.

Už v staroveku ľudia vedeli, že ak majú včelstvá dosahovať vysokú produkciu, vysokú znášku, musia kočovať so svojimi včelstvami. Urobili si primitívne kočovné vozy, dokonalejšie môžeme vidieť aj dnes, majú 10- 30/ 40 úľov.

Každý určite pozná najznámejšiu zo včiel- včielku Maju.

- ✓ Má tvoj sused včely?
- ✓ Poznáš niekoho, kto má?
- ✓ Prečo sú včely nesmierne dôležité?
- ✓ Prečo včely pichajú?
- ✓ Poznáš zvieratko, ktoré sa podobá na včelu?
- ✓ Nakresli včeliu rodinku. Nezabudni na ocka a sestry. Poznáš ich?

Včela

Včela výborne lieta, má zaujímavé oči a 3 páry nôh. Vo včelstve je ich veľa, majú podelenú prácu. V priemernom včelstve je v zime 1 kg včiel, v lete 3- 4 kg. V praxi sa počíta 10 tisíc včiel na kilogram. **Včela má dva druhy očí.** Tri sú jednoduché a dve oči zložené. **Včela zaletí až 6 metrov za sekundu,** keď nemá silný protivietor. preto nedohoníme odlietajúci roj.

Ak chce včela priniesť **1 liter vody,** ktorú používa na zriedovanie vody, potrebuje z úľa vyletieť **17 tisíckrát.**

Obsah včelej bunky je 480 milimetrov kubických, na jeden raz donesie včela 60 milimetrov kubických.

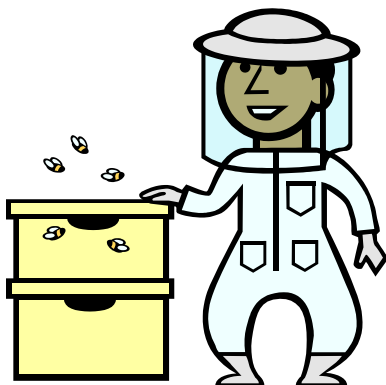
Včely musia navštíviť 5 miliónov kvetov, aby nazbierali kilo medu. Včielka vyletí z úľa niekoľkokrát za deň. Do vzdialenosti 200 metrov vyletí 50-krát, do väčšej vzdialenosti iba 12-krát za deň.

Krídla letiacej včely urobia za sekundu 337 kmitov.

Na jar a jeseň potrebuje 1 včelstvo na deň 300 gramov medu.

- ✓ Prečítaj si tento text pozorne. Ktorým slovám nerozumieš?
- ✓ Vymyslite na matematike z týchto faktov slovné úlohy a vyriešte ich.
- ✓ Naučte sa pieseň o včielke Maji, Vilkovi, Flipovi a tete Tekle.
- ✓ Nakresli podľa predlohy veľkú včelu, kvety, z ktorých zbiera med aj úl'.
- ✓ Navštívte včelára, nech vám porozpráva o svojich včelách, alebo ho zavolajte na besedu.

Včielka Maja

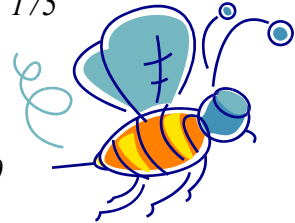
V krajine kde sa piesok lial
a kde sa sypal vodopád,
bývala včielka nezbedná,
ten, kto ju poznal mal ju rád.

Tá včielka, čo vám o nej spievam to je Maja
veľká malá nezbednica Maja
lieta svetom sem i tam,
stále za ňou utekám.

Aj dnes k nám letí
naša včielka Maja, Maja, Maja
leť rýchlo, priamo k nám.

Kráľovná, trúd a škodcovia

Kráľovná je kráľovnou, lebo z jej vajíčok pochádzajú všetky včely v úli. Vajíčka kladie neustále niekoľko rokov. Výnimočne sa môže dožiť až 7 rokov. Najviac vajíčok znesie v druhom a treťom roku. Včelár ju potom vymení za mladú- výkonnejšiu. Oplodnená matka má žihadlo, no človeka nikdy nepichne. vyliahnutá kráľovná váži 175 miligramov, oplodnená kráľovná váži 265 miligramov. Do 24 hodín po vyliahnutí stráca 1 miligram každú hodinu. Asi 80 miliónov vajíčok váži 1 kilogram. Jeden kilogram vajíčok vyprodukuje 50 matiek za jeden rok.

Chlap vo včelstve je trúd. V normálnom včelstve je asi 2 500 trúdiv. Včely sa delia na prieskumníčky- vylietavajú na prieskum za potravou, lietavky- zbierajú peľ, nektár.

Ako všetky živé tvory aj včely majú svojich nepriateľov a škodcov. Sú to včelomorka, klieštik, včelí mor, pavúky, sršne, ucholaky, ovady, kliešte, bystrušky a iné.

Taký ovad uloví denne aj 10 včielok lietaviek.

Bystruša prilepí za deň na hrud' včely až 500 drobných larvičiek. Včela potom hynie.

✓ Nakresli, ako vyzerá včelí plást.

✓ Skús nájsť na internete na počítačovom krúžku ako v skutočnosti

vyzerá včelia kráľovná, trúd, lietavka.

✓ Zisti, ako ukladajú potravu robotnice do plástov.

✓ Nájdí, ako vyzerá včelomorka, kliešť, bystruška, klieštik.

✓ Vysvetli, prečo by neexistoval život na zemi, keby nebolo včiel.

✓ Vypočítaj slovnú úlohu:

- Asi 80 miliónov vajíčok váži 1 kilogram. Koľko váži 8 000 vajíčok? (Rada: premeň si kilogram na gramy.)

- Jeden kilogram vajíčok vyprodukuje 50 matiek za jeden rok. Koľko vyprodukuje jedna matka za rok?

- V normálnom včelstve je asi 2 500 trúdiv. Koľko trúdiv je v 15 včelstvách?

- Rojenie včiel môžeme očakávať o 32 dní po zakladení trúdivými vajíčkami. Koľkokrát do roka by mohlo nastať rojenie, keby sa opakovalo pravidelne?

✓ Zisti, prečo sa včely roja? Čo urobí včelár, aby si roj sadol?

Produkty včiel

Med- najznámejší, najchutnejší produkt včiel. Med poznáme **kvetový- nektárový**, má svetlú farbu, **medovicový-** je z ihličnatých stromov a **zmiešaný-** vzniká zmiešaním prineseného nektáru.

Vosk- je produkt na stavbu plástov. Včely ho vylučujú pri teplote 32 stupňov. Topí sa pri teplote 63- 65 stupňov. Včely ním stavajú a viečkujú plásty medu. Používa sa na výrobu sviečok a pečatenie.

Peľ- slúži pri opel'ovaní rastlín včelami. Je to hnedá múčka. Je to pre včely to, čo pre nás chlieb. Z neho pripravujú potravu pre výživu včelieho plodu i včiel.

Propolis- včelí tmel vyrábaný zo živice, z púčikov a kôry stromov, včelieho vosku a peľu. Včely ho používajú aj na lepenie trhlín v úli. Je to cenný produkt. Má liečivé účinky na popáleniny, kožné ochorenia, dezinfekciu.

Materská kašička- je kyslá priesvitná jasnohnedá, tmavožltá hmota. Má tiež liečivé účinky pri vysokom krvnom tlaku, srdcovom infarkte, depresii, stareckých ochoreniach, nespavosti, zápaloch pečene, astme, vredoch atď.

Včelí jed- získava sa odoberaním žihadiel včely. Je liečivý- lieči reumatizmus, zápal kĺbov, žilová trombóza. Robia sa z neho masti.

- ✓ Skús vypočítať niektorú zo slovných úloh:
 - Dospelí by mali skonzumovať asi 100 gramov medu denne, deti 30 gramov. Koľko medu potrebujú rodičia a dve deti na mesiac, rok?
 - Jedno včelstvo spotrebuje za rok 50 kg peľu. Včelár Pollman pozoroval včely a zistil, že 50 tisíc včiel prinieslo do úľa pol kg peľu. Koľko včiel priniesie 50 kg peľu?
 - Na výchovu jednej včely je potrebné 145 miligramov peľu. Koľkým včelám postačí 14 500 miligramov peľu?
 - Z jedného včelstva možno získať 2 gramy sušiny včelieho jedu. Koľko včelstiev by musel včelár vyhubiť, ak by chcel mať 1 kg sušiny jedu. (Rada: Vypočítaj najprv pre 2 kg.)

2. Významné osobnosti nášho regiónu

2.1. Región Novohrad

Je región na juhu stredného Slovenska, je región, kde žijeme. Na západe susedí s Hontom, na severe so Zvolenským regiónom, na východe s Gemerom a na juhu s Maďarskom. Gemer leží na Krupinskej planine a v Slovenskom Rudohorí. Má pahorkatinový charakter.

Je to historické územie, ktoré sa rozprestiera aj na severe Maďarska. Názov má odvodený od hradu Novohrad. Dejiny Novohradu výrazne poznačila turecká okupácia. Turci spustošili mnohé dediny a územie sa vyľudnilo. Do opustených osád sa koncom 17. storočia prisťahovali poddaní z okolitých žúp.

Novohrad bol obilninárskou oblasťou, boli tu rozsiahle vinohrady, bolo tu veľa veľkostatkov, kde bývali šľachtické rody Forgáčovcov, Zičiovcov, Coburgovcov. V stredoveku tu boli bane na zlato, striebro, cín (Cinobaňa, Lovinobaňa).

Jedlá tradičnej novohradskej kuchyne v nárečiach:

Čírovka, chlebovka, kysel', demikát, hríbovica, kapustnica, loházka, melinke, polžike, buchte, kyslé kromple, dupčičky, strapkáč, bukovec na kyslo, točne na kapusnon liste, sódovníky, chrapne, sklárske mäso s haluškami, trnkové víno.

- ✓ Nájdi na mape v triede, ktoré mestá patria do Novohradu, Gemera, Hontu.
- ✓ Nájdi rieky, ktoré pretekajú cez Novohrad.
- ✓ V texte vyhľadaj pohoria.
- ✓ Na internete pohľadaj, aké hrady, zámky alebo kaštiele prípadne jaskyne sa tu nachádzajú.
- ✓ Priprav si prezentáciu, ktorou presvedčíš dovolenkára, aby strávil víkend v Novohrade. Čo by si mu odporučil navštíviť?
- ✓ Prečítaj si jedlá, ktoré poznáš? Spýtaj sa aj starých rodičov na mená neznámych jedál.

2.2. Tibor Kobliček

Tibor Kobliček pochádza z Turičiek pri Cinobani v okrese Lučenec, narodil sa v roku 1937.

Už vyše štvrtstoročia sa venuje záľubám, ktoré ho urobili populárnym doma i za hranicami. Všetko sa to „začalo“ v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, kedy sa pán Kobliček stretol a nadviazal spoluprácu s fujaristami Kubincovcami z Utekáča.

Oni boli tými učiteľmi, od ktorých sa postupne pán

Kobliček naučil vyrábať svoj prvý nástroj – fujaru. Žiadny majster však neukáže všetko. Tak sa pán Kobliček postupne musel zdokonaľovať sám. Študoval literatúru, niečo odkukal od iných majstrov. Hlavnou inšpiráciou pri práci je jeho láska k ľudovým tradíciám. Prvýkrát sa s vlastnoručne vyrobenou fujarou prezentoval v roku 1975 na Folklórnych slávnostiach v Detve na súťaži výrobcov ľudových hudobných nástrojov.

Úspechy bývajú často nerozlučne spojené s cestami. Tibor Kobliček reprezentoval naše ľudové umenie ako výrobca a hudobník v bývalej Juhoslávii, Nemecku, Anglicku, Alžírsku, viackrát v Českej republike, Francúzsku, Taliansku a Rakúsku. "Vyučoval" slovenskú ľudovú hudbu vo švédskych základných školách,

otváral slovenskú triedu v Egypte, vystupoval v Moskve a Soči. Svoje umenie prezentoval počas svetovej výstavy Expo 1992 v Seville a Expo 2000 v Hannoveri.

Výrobky nášho rodáka môžeme vidieť a obdivovať:

Ružomberok – Donovaly: Športhotel recepcia

Banská Bystrica : Literárno - hudobné múzeum

Detva : Mestské múzeum – tu vystavuje svoje výrobky aj syn Ladislav Kobliček

Liptovský Hrádok: Ovčiarske múzeum

- ✓ Skús povedať, čo všetko vyrába Tibor Kobliček.
- ✓ Spočítaj miesta, kde prezentoval svoje umenie. Čítaj pozorne.
- ✓ Vymysli slovnú úlohu o nástrojoch majstra Kobličeka.
- ✓ Máš doma nejaký ľudový hudobný nástroj? Skúšal si na ňom hrať?
- ✓ Koľko rokov má majster dnes?

Naučil sa robiť dokonca aj **fujary dvojačky, trojačky, štvoračky**, aby lepšie chytili tóninu s inými hudobnými nástrojmi. Jeden takýto unikátny nástroj nájdeme aj v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Ďalšie roky priniesli Tiborovi odhalenie tajomstiev **píšťal, rohov, trúbok**. Vyzvedal u odborníkov, aká je u nás najdlhšia **trombita, trúba**, akú kedysi mali pastieri na Liptove. Ňou vysielali správy do doliny, ak sa čosi stalo na salaši. Dozvedel sa, že najdlhšia je šesťmetrová. Zašiel do lesa, zoťal smrek a urobil osemapolmetrovú trombitu, ktorá je takisto v bratislavskom múzeu ako unikát.

Jedným z vrcholov nástrojovej tvorby majstra Tibora Kobličeka je **ninera**. Nástroj, ktorý prakticky u nás už upadol do zabudnutia vzkriesil práve on k životu, vyrobil a predviedol ho v programoch folklórnych festivalov.

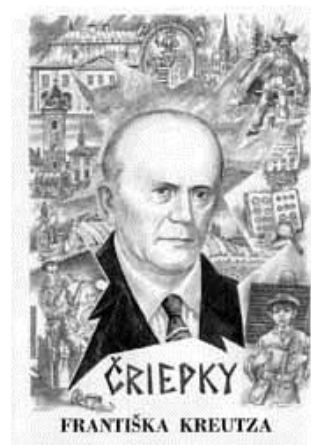
Gajdy vyrába Tibor Kobliček ako jediný u nás - komplexne, od odratia kozičky a výroby kože až po výzdobu rohov a vyladenie piskorov a gajdíc. Vlastnia ich nielen viaceré naše súbory, ale aj nejakí zahraniční záujemca.

- ✓ Skús pomenovať tieto nástroje. Všetky vyrobil majster Kobliček.

2.3. František Kreutz

František Kreutz sa narodil 12.apríla 1920 v Katarínskej Hute, zomrel 19.decembra 2004. Bol spisovateľ pre deti a mládež. Študoval na Učiteľských ústavoch v Lučenci a v Banskej Bystrici. Pôsobil ako učiteľ na základných školách, robil aj riaditeľa na meštiackej škole v Detvianskej Hute, Šumiaci a v Brezne.

Publikoval v detských časopisoch Ohník, Slniečko. Bol autor knížiek pre mládež i dospelých na rozhraní historickej prózy a povestového žánru. Venoval sa vlastivednému aj regionálnemu výskumu a múzejníctvu, štúdiami a referátmi prispieval do zborníkov Brezno sedemstoročné,...

Napísal Kliatba na Muráni, Heľpianska bosorka, Čriečky z breznianskeho rínku, Zbojstvá Jakuba Surovca.

- ✓ Prečítajte si nejakú prózu od autora.
- ✓ Nájdí, kde všade pôsobil F. Kreutz.
- ✓ Odkiaľ pochádza? Kde sa narodil?
- ✓ Videli ste jeho rodný dom? Zisti, čo je napísané na tabuli na jeho dome.
- ✓ Vypočítaj, koľko mal rokov, keď umrel.
- ✓ Nájdí v našom areáli jeho pamätnú tabuľu. Aký strom pri nej rastie?
- ✓ Vypočítaj slovnú úlohu:

- Ak napísal do každého vydania Ohníka a Slniečka jeden rok, koľko musel napísať príbehov? (Obidva časopisy vychádzali 1-krát mesačne.) Ako by to bolo, keby vychádzali každý týždeň?

- Aké číslo dostaneš, ak spočítaš všetky písmená z názvu Čriečky z breznianskeho rínku a to číslo vydeliš počtom samohlások v názve?

2.4. Božena Slančíková Timrava

Narodila sa v Políchno neďaleko Lučenca, pochádza z rodiny evanjelického farára, spoluzakladateľa Matice slovenskej. Bola z početnej rodiny, mala 10 súrodencov. V rodine bol záujem o literatúru, vydávali rukou písaný časopis Ratolesť, tam prvýkrát použila pseudonym Timrava.

Celý život prežila na novohradských vrchoch. Napísala básne Pesničky, asi 70 básní. potom písala prózu. Písala novým, novátorským štýlom. Jej prózy majú ironický podtext. Ťažko osudom skúšané postavy viedla k tomu, aby sa búrili. So sarkazmom zobrazila pomery v slovensky národne orientovanej spoločnosti, kriticky opisovala malomeštiacke neduhy. Vytvorila svojskú formu vnútorného monológu.

Dostala viacero ocenení za svoju tvorbu. Pôsobila ako učiteľka v štátnej detskej opatrovni.

*Dielo: **Ťapákovci, Bez hrdosti, Na jednom dvore, Hrdinovia, Skon Paľa Ročku,.....***

- ✓ Nájdi na internete, koľko mala rokov, keď zomrela.
- ✓ Nájdi aj iné diela z jej tvorby.
- ✓ Nájdi na mape v triede, kde sa nachádza Políchno.
- ✓ Ktorá škola je pomenovaná podľa nej?
- ✓ Máš súrodencov, ktorý chodil na túto školu?
- ✓ Vypočítaj, koľko mala rokov, keď umrela.
- ✓ Vypočítaj jednu zo slovných úloh:
 - B.S.Timrava mala 10 súrodencov. Koľko mala neterí a synovcov, keď každý súrodenec mal 1 dievča a 2 chlapcov?
 - Ako by to bolo, keby mali súrodenci po 4, 5, 6, 10 detí?

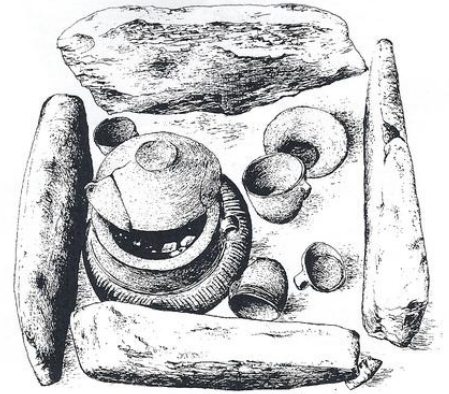
2.5. Kyjatická kultúra

Neďaleko Cinobane objavili vzácne hroby z obdobia kyjatickej kultúry, staré asi 3 000 rokov, z doby bronzovej. Hroby našli v blízkosti kopca Strieborná. Našli tu úlomky starej keramiky, šálky, misky, amforu, jednoduché šperky. Našli hradisko, pohrebisko a osadu približne so 100 obyvateľmi. Asi najznámejšie nálezisko je pri obci Kyjatice neďaleko Rimavskej Soboty- 192 hrobov, menšie sú v Podrečanoch, Kotmanovej, Radzovciach, ale aj v Uderinej, Brezničke, Hradišti, Točnici a Málinci.

Ludia tejto doby si stavali bydliská predovšetkým v blízkosti riek, potokov. Žili usadlým spôsobom života, chovali zvieratá, mali vyspelé poľnohospodárstvo. Stavali si hradiská- aj to u nás je hradisko, ale obývali aj jaskyne. Hradiská slúžili na ochranu pred nepriateľom, na kontrolu obchodných ciest alebo z nevyhnutnosti hospodárskych či politických centier. Aj v okolí Cinobane v tej dobe viedli dôležité cesty.

Ludí pochovávali na plochých žiarových pohrebiskách. Hradiská od pohrebiska oddeľovala voda. Keď človek umrel, slávnostne ho obliekli, postavili hranice z dubového dreva. K telu pred spálením položili jeho obľúbené veci. Keď hranica dohorela, pozbierali popol a zvyšky a tie potom uložili do jamy obloženej kameňmi. Niekedy popol nasypali do keramickej nádoby.

Zánik kyjatickej kultúry je doposiaľ nevyriešený.

3. Rómovia

3.1. História, rodina

Na Slovensku dnes žije približne 300 tisíc rómskych obyvateľov. Rómov môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Tá prvá sú **starousadlí Rómovia**. Vedú usadlí spôsob života, živili sa kováčstvom, na ich čele stojí **čhibalo**. **Olašský Rómovia- vlachike Roma**- tá druhá skupina žije aj neďaleko od nás- v Lučenci. **Olašský Rómovia** musia

rešpektovať systém noriem spoločenských vzťahov a správania. Na ich čele stojí **vajda**.

Rodina:

„Odadženo mardo, so ačhil'a a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro“

Rodina je sociálna jednotka zabezpečujúca výchovu, ochranu jedinca a reprodukciu. V jednej rodine žijú aj 2, 3 generácie. Oslovujú sa brat, švagor, aj keď nie sú príbuzní.

Otec je hlava rodiny, nositeľ prestíže. Matka sa stará výlučne o jedlo, výchovu detí, nemá záujem o iné zamestnanie. Žena rozhoduje o financiách, má hlavné slovo pri výbere manžela/ky pre svoje dieťa, akceptuje fyzické napádanie zo strany manžela. Je zároveň hybnou silou osady. Deti sa musia starať o svojich mladších súrodencov. Akékoľvek tresty sú zriedkavé, pretože výchova je značne puritánska. Známa je aj silná fixácia rodičov na deti a naopak a nízke vzdelanie.

Návštevy bývajú neohlásané. Pri vstupe do inej domácnosti zásadne neklopú. Žena sa počas tehotenstva hnevať a pozeráť sa na škaredých ľudí.

- ✓ Zavolajte na návštevu vajdu alebo nejakého iného Róma z dediny.
- ✓ Pripravte si preňho otázky.
- ✓ Máš kamaráta Róma?
- ✓ Ako my „gádzovia“ prezývame Rómov? Zisti, či sa im to páči.
- ✓ Porovnaj „biele mamy“ a rómske mamy.
- ✓ Čo sa ti páči a čo nepáči na Rómoch?
- ✓ Naopak, zisti, čo sa Rómom páči a nepáči na nás „bielych“.

3.2. Zvyky a tradície

Jedlo:

„Róm môže byť chudobný ako kostolná myš, ale jedla musí mať dost' aj za cenu, že zajtra mu neostane nič.“ Tradičné jedlo je gója- črevá plnené rajbanými zemiakmi, marikľa- to sú ako naše „podlesníky, kapitáne, haruľa“ pečené na sporáku. Cigáni- Rómovia majú aj svoj chlieb- posúchy, ktoré pečú tiež

na sporáku.

Rómska vlajka

Modrá farba je nebo, zelená líky- voľnosť a koleso je symbol putovania Rómov.

Oheň- je hlavným znakom, symbolom, znamená teplo, svetlo, rodinu i priateľov, ktorí sú v jeho blízkosti.

Zvyky spojené s rodinnými udalosťami:

Krstiny - sú dôležitejšie ako svadba, typické je obdarúvanie. Svadba – hlavný zvyk je pitie vína z dlaní, platia u nich sobáše aj kresťanské aj neúradne potvrdené. Pohreb- do truhly zosnulému dávajú obľúbené predmety, od smrti až kým ho nepochovajú pri ňom spomínajú, popijajú, nesmú chýbať husle.

Rómska hudba je fascinujúca, temperamentná, veľmi citlivá.

- ✓ Vytvorte si v triede rómsku vlajku.
- ✓ Zistite od Róma :
 - Ktorým členom rodiny sa prejavuje najväčšia úcta?
 - Akým spôsobom Rómovia hľadajú nevestu a ženícha?
 - Aký zvyk sa viaže v súvislosti s príchodom návštevy do rómskej rodiny?
 - ✓ Naučte sa rómsku pesničku.
 - ✓ Popros kamaráta, kamarátku, aby zatancovali po cigánsky.
 - ✓ Naučte sa niekoľko slov po rómsky aj po slovensky.

4. Ľudové tradície

4.1. Jarné tradície

Vynášanie Moreny

Je jeden z najarchaickejších zvykov, ktorý sa zachoval do dnešných čias. Tento zvyk má korene v predkresťanskom období, keď ľudia verili, že prírodu ovládali nadprirodzené sily. Nadprirodzeným silám pripisovali aj striedanie ročných období. Morena symbolizovala zimu, ktorej sa chceli ľudia zbaviť. Vyjadruje túžbu ľudí skončiť s chladným počasím a privolať teplé lúče slnka.

Chceli, aby prišla jar, museli ju preto zabiť, utopiť v potoku alebo upáliť. Morena sa vyrába zo slamy,

bola to slamená figurína oblečená do starých ženských šiat. Mladé dievčence ju niesli k potoku, tam ju vyzliekli, zapálili a hodili do potoka.

Najčastejším termínom je „smrtná nedeľa“ (dva týždne pred veľkonočnou nedeľou).

V niektorých regiónoch vynášajú aj **deda**- podobá sa Morene, len má podobu starého muža.

V dnešnej dobe sa vyrába z metly, papek sa pripevní klincami o metly ako ruky a oblečie sa aj do farebných krepových papierov.

Úlohy:

- ✓ Vyrobté na krúžku Ľudového umenia Morenu.
- ✓ Zisti, ako sa volajú aj ostatné nedele pred Veľkou nocou.
- ✓ Z čoho vznikla slama?
- ✓ Skús vymyslieť príbeh o slame. Z čoho vznikla,
- ✓ Napíš presný postup, ako sme vyrobili Morenu.
- ✓ Vymysli nejakú slovnú úlohu o Morene.
- ✓ Vieš vymyslieť aj druhú?

ako?

Veľká noc

Obdobie Veľkej noci je v kresťanstve najvýznamnejším sviatkom. Veľká noc sa trávi prvú nedeľu po prvom splne mesiaca po jarnej rovnodennosti. Veľkonočná nedeľa je preto pohyblivý sviatok. V tradičnej kultúre sa so sviatkami Veľkej noci spájali obyčaje spojené s príchodom jari. Množstvo z prostriedkov využívaných veľmi veľmi dávno sa používa aj v súčasnosti: svätenie vody, zelene, potravín, zapalovanie ohňa. Voda mala očistný,

ozdravujúci charakter, preto na Zelený štvrtok, Veľký piatok aj Bielu sobotu bolo časté umývanie sa ľuďmi v potoku ešte pred východom slnka. Zeleni a čerstvým vetvičkám bola pripisovaná schopnosť prinavrátiť životnú silu a zabezpečiť zdravie. Oheň mal očistno-magický charakter, pomáhal zaháňať nečisté sily na začiatku poľnohospodárskeho obdobia.

Významnú časť tvorila príprava jedla, najmä konzumácia mäsa po 40-dňovom pôste mala zabezpečiť hojnosť. K typickým jedlám patrí vajce ako symbol znovuzrodenia a vo Veľkonočný pondelok nimi boli obdarúvaní kúpači. Koláče z kysnutého cesta mali okrúhly tvar, prípadne tvar vajca, baránka. Na rannej omši vo Veľkonočnú nedeľu sa posvätili jedlá, po príchode domov sa spoločne tieto jedlá zjedli. Veľkonočný stôl pripomínal štedrovečerný stôl hojnosťou. Zvyšky z posvätených jedál (škrupiny, kosť) sa v žiadnom prípade nemohli vyhodiť, museli dať do potravy pre dobytok, zakopávali na poli, prípadne spálili.

Veľkonočný pondelok je posledný deň sviatku Veľkej noci. V tento deň mládenci chodili kúpať dievčence v dedine čistou vodou - pre zdravie a krásu a šibali vyrobenými korbáčmi z vrbových prútov. V dome im ponúkali pohostenie, koláče, vajička, pálenku.

V súčasnosti kúpači chodia kúpať zväčša rodinu, vodu často nahradila voňavka, vajička dostávajú čokoládové ale sú obdarúvaní aj peniazmi a inými darmi.

- ✓ Vyroberte veľkonočné vajičko z papiera a ozdobte ho.
- ✓ Prineste si vyfúknuté vajičko a vymalujte ho.
- ✓ Chlapci skúste urobiť korbáč - plet' zo 4, 8, 12 prútov. Poproste o pomoc rodičov alebo starých rodičov.
- ✓ Urobte si výstavku z vyrobených vajičok a korbáčov.
- ✓ Porozprávaj, ako trávite u vás v rodine Veľkonočné sviatky.
- ✓ Skúste si pripraviť v škole cez Krúžok ľudového umenia jednoduché jedlá z vajec a upiecť jednoduchý kysnutý koláč.
- ✓ Skús vyriešiť slovné úlohy:
 - Skupina 6 chlapcov sa rozhodla, že si upletú korbáče z 8 prútov. Koľko vrbových prútov potrebujú odrezat'?
 - Dievčence sa tiež chceli pripraviť na Veľkú noc a vyzdobili si vajička. Každé dievča po 10 vajičok. Dievčence vyzdobili 120 vajičok. Koľko dievčat vajička zdobilo?

4.2 Tradície na jeseň

Dožinky

Žnice pletli dožinkový veniec v posledný alebo predposledný deň žatvy zo všetkých druhov obilia, ozdobovali ho poľnými kvetmi, neskôr papierovými a dozdobili ho stužkami. Veniec mal tvar kytice, venca zložitých tvarov špirály, koruny, koša, tvar domu, kostola a niekde aj tvar žencovského páru.

Dožinkový veniec niesli žnica a žnec v rukách, na palici alebo na hlave v sprievode ostatných žencov k domu statkára. Po odovzdaní venca, hospodári žencov a žnice pohostili a oni sa bavili, tancovali a spievali pri heligónkach alebo inej muzike. Veniec visel v dome

do Vianoc alebo do budúcej žatvy.

- ✓ Zhotovte aj vy na krúžku Ľudového umenia (z MRK-u) dožinkový veniec.
- ✓ Zaspievajte si nejakú peknú ľudovú pieseň.
- ✓ Nakreslite si, ako by mohol vyzerat' váš dožinkový veniec. Vyberte ho ako predlohu na vyrobenie svojho.
- ✓ Zisti od svojich starých rodičov, či pletli vence, keď robili na poľnohospodárskych družstvách.
- ✓ Zisti, čo znamenala skratka JRD A Či tam niekto pracoval.
- ✓ Vyrieš niektorú slovnú úlohu:
 - Na vytvorenie jedného venca je treba 345 celých klasov obilia. Koľko klasov je potrebných na 2,5,10 vencov.
 - Žencov bolo 10, žníc trikrát toľko. Koľko ľudí bolo v dožinkovom sprievode?
 - Na výrobu venca sú potrebné aj kvety a stužky. Kvety sú žlté, červené, fialové, modré a biele, z každého po 5. Stužky sú 3 farieb po 3. Koľko je pripravených ozdôb na veniec všetkých spolu?

4.3 Zimné a vianočné tradície

Stridžie dni

V dnešných časoch možno už iba málo ľudí vie, že pekné a populárne ženské meno **Katarína** symbolizovalo v kalendári našich predkov začiatok zvláštneho a magického obdobia, ktorému sa hovorilo **stridžie dni**. V zime sú dni kratšie a noci dlhšie. Počasie je zlé, alebo sivé. Ľudia si mysleli, že zlé čary vyhrávajú nad slniečkom. Začali sa báť. Zlých duchov chceli vyhnúť rôznymi čarami a maskami. V týchto dňoch gazdovia domov robili na miestach, kadiaľ mohli strigy a zlo vniknúť do domu kríže svätenou vodou alebo potierali miesta okolo dverí, okien, ba aj kľúčovú dierku cesnakom, cibuľou alebo niečím, čo malo tiež ochranný účinok.

Prvý stridží deň je **25. november- Katarína**. Ľudia jedli veľa cesnaku a maľovali cesnakom kríže na dvere. Strigy sa báli ísť na miesta, kde cítili cesnak. Všetci sa veľa zabávali a tancovali, lebo od 26. novembra začal pôst. Pôst končil až 24. decembra.

26. november- Ondreja. V tento deň sa dievčatá stretávali v domácnostiach, kde liali olovo, ktorého odliate obrazce im mali ukázať, čím bude ich budúci manžel / kruh- kolár, puška-vojak/ a podobne. Pritom odriekali:

Ondreju, Ondreju, olovo ti leju,

dajže mi, dajže mi znať,

koho ja za muža budem mať.

Alebo Ondreju, Ondreju, olovo tebe leju.

Dajže nám Ondreju znati,

s kým ja budem pred oltárom státi.

Tiež varili halušky, v ktorých boli ukryté mená chlapcov. Ktorá haluška vyplávala prvá, tá ukryvala meno budúceho ženicha. Po zotmení vychádzali dievčatá vonku, kde **triasli ploty** a pritom hovorili:

Plote, plote, trasiem ťa,

svätý Ondrej prosím ťa,

dajže mi tej noci znať,

koho ja za muža budem mať.

Alebo Trasiem, trasiem les,

skade šteká pes,

tam je môj odsúdenec dnes.

Z ktorej strany začuť brechať psa, tým smerom sa malo dievča vydať.

U nás sa triaslo takto:

Kývam, kývam plotom,
nikto nevie o tom,
len sám pánboh z neba,
že mi muža treba.

Barbora- v tento deň sa dávali do vody halúzky z ovocných stromov. Ak halúzka jablone, čerešne zakvitla do Štedrého dňa, znamenala svadbu. Ak zakvitla halúzky lipy alebo orecha, znamenala veľa peňazí.

Lucia- bol to najväčší stridží deň. Lucia bola najväčšia bosorka zo všetkých. Dievčatá sa obliekli do bielych plachiet, bielou šatkou si zakryli aj tvár. Niekde si tvár zamúčili múkou. V ruke mali husacie krídlo alebo varechu. Varechou bili chlapcov, ak ich našli sedieť pri dievčatách na priadkach. Husacími perami ometali pavučiny. Od Lucie začali chlapci vyrábať Luciový stolček. Bol z jedného kusa dreva, bez klincov. Museli ho urobiť do Štedrého večera. Na polnočnej omši si na stolček sadli a videli všetky strigy, ktoré boli v kostole otočené k oltáru chrbtom.

Od sviatku Lucie sa už začali prípravy na vianočné sviatky. Učitelia s deťmi v škole piekli oblátky. Nosili ich do domov v košíkoch. Za oblátky dostali peniaze a potraviny pre učiteľa.

21. decembra je sviatok svätého **Tomáša**. Je to najkratší deň v roku. Ľudia v tento deň robili zabíjačky, lebo verili, že mäso dlho vydrží, keďže v tých dobách ešte nemali chladničky. Maslo urobené na svätého Tomáša sa odložilo na liečenie.

Úlohy:

- ✓ Spočítaj podľa kalendára, koľko dní vyjde od Kataríny do Štedrého dňa.
- ✓ Skús z domu zohnať „husie pierko“ na vymetanie pavučín. Z ktorej časti husi je na to určené „pierko“?
- ✓ Spočítaj, koľko je ženských a koľko mužských mien v kalendári od Lucie do Vianoc.
- ✓ Máte aj v triede nejakú nositeľku stridžieho mena?
- ✓ Ktorý deň tu nie je spomenutý a deti ho majú veľmi rady?
- ✓ Nakresli Mikulášsky batoh plný sladkostí a dobrôt.
- ✓ Zaspievaj pieseň o Mikulášovi.
- ✓ Skúste si v triede liať olovo a hľadať, aké remeslo bude mať tvoj nastávajúci/a.
- ✓ Aké výrobky zo zabíjačky poznáš? Aké doma robíte?
- ✓ Vyrieš slovnú úlohu:
 - Na škole je 35 Katarín. Koľko ich vyjde priemerne do každej triedy? / 12 tried/
 - Lucie pochodia cez večer celú dedinu. Dedina má 9 ulíc, každá ulica má 15 domov. Koľko domov Lucky navštívia?
 - Koľko prasiatok sa zabije v dedine na sv. Tomáša, keď v každom dome chovajú 2 prasiatka?
 - Koľko oblátok museli deti napiecť v škole, keď do každého domu dali 30 oblátok? Pomôž si postupným sčítovaním.